

EKKLESIA AMSTERDAM zondag 19 mei 2019

Vijandschap Lezing: 1 Samuël 15: 1-11

Bettine Siertsema

De bijbel is een raar boek, bij tijd en wijle behoorlijk bloeddorstig. De Tenach (het oude testament) geeft ons de wordingsgeschiedenis van Israël; dat betekent dat er regelmatig over allerhande oorlogen verhaald wordt en dan gaat het er niet zachtzinnig aan toe. Ook vrouwen doen daar lustig aan mee, denk aan Jaël die het hoofd van een tegenstander die dacht bij haar rust te vinden, met een tentpin doorboorde, of aan Judith die de vijandelijke legerleider Holofernes dronken voerde en het hoofd afsloeg. Is dát de wordingsgeschiedenis van het uitverkoren volk: vechten, wreedheid en bloedvergieten? Nou, gelukkig zijn er tegengeluiden te horen, treden er tegenfiguren op, die laten zien dat niet daarin, niet in meedogenloze strijd, het wezen van het volk Israël te vinden is, juist niet. Maar toch, onmiskenbaar draagt de bijbel ook de sporen van een vaderlandse geschiedenis in zich, met helden die overwinnen en schurken die jammerlijk verslagen worden, vaak met regelrechte hulp van God. Vooral de boeken Richteren, Samuel, Koningen en Kronieken staan er vol van, maar ook bij de profeten en in de psalmen staan passages waar rechtgeaarde pacifisten zich maar liever verre van houden.

Nou kunnen we daar die tekst uit de Bergrede overheen leggen, over het toekeren van de andere wang en zo. En dan opgelucht concluderen dat het evangelie een andere, lieflijker weg biedt en dat we die nare verhalen uit het oude testament maar beter kunnen vergeten. Maar zo gemakkelijk kunnen we ons toch niet van die vijand- en strijdteksten afmaken.

Laten we om te beginnen maar eens constateren dat het soms gewoon lekker is om een vijand te hebben. Je hoeft maar aan de conflicten bij *De rijdende rechter* te denken – conflicten over een scheefgezakte schutting, een overhangende boom, een ingepikte parkeerplaats – om te zien dat het hebben van een vijand in de persoon van de buurman je huwelijksleven zeer ten goede kan komen. Of de vervelende baas, die fijne gespreksstof biedt bij de koffieautomaat. Of die unfaire leraar die de klas onbedoeld tot een hechte eenheid smeedt. Het hebben van een gemeenschappelijke vijand is op zijn tijd best fijn, al was het maar in gesublimeerde vorm, want wat zijn sport- of liedjeswedstrijden anders ('voetbal is oorlog')? De Champions League en het Songfestival lieten ons zien hoe goed dat lukt en wat een eenheid mensen ervaren in die gesublimeerde vijandschap, het chauvinisme spatte van het tv-scherm af.

Maar ook zonder die sublimatie in sport of amusement is het hebben van een vijand best prettig. Natuurlijk niet als die veel machtiger is dan jij en als je rechtstreeks van hem te lijden hebt. Ik kan natuurlijk niet – koud twee weken na 4 en 5 mei – in het licht van de onderdrukking en de Jodenvervolging van 75 jaar geleden beweren dat het hebben van die vijand toen zo fijn was. Maar vanaf een flinke afstand in tijd of plaats heeft de situatie wel een prettige duidelijkheid. De nazi's waren schoften, geen twijfel over mogelijk. En aan die duidelijkheid wil ik ook niets afdoen. Natuurlijk waren 'de Duitsers' onze vijand. Maar hoe denken we over het Duitse volk dat Hitler toch maar aan de macht liet komen: ook allemaal schoften?

Elke generatie heeft deels dezelfde oude, maar deels ook nieuwe vijanden. In de jaren '70 bijvoorbeeld waren dat de militaire junta's in Latijns-Amerika. Ik herinner me nog hoe hartstochtelijk we 'Niksers, leeghoofden' zongen, ik meen in de Mozes en Aäronkerk, toen we hoorden dat bisschop Romero was vermoord. En het apartheidsregime in Zuid-Afrika zagen we ook bepaald als slecht, als vijand. En dichterbij huis, de kolonels in Griekenland, Franco in Spanje. Ze pasten allemaal zo prettig in ons goed-fout schema. Het is geschiedenis, verleden tijd, net als het nationaalsocialisme. Maar dat betekent niet dat we geen vijanden meer hebben. Wie zijn de onze? We zullen het er wel over eens zijn dat terroristen onze vijand zijn, religieuze fanatici die volwassenen en kinderen doodschieten of opblazen in kerken, synagogen en moskeeën, hotels en concertzalen. Zelfs als we ons best willen doen om hen te begrijpen, lukt dat niet.

Wie staan er verder zoal op ons vijandenlijstje? Ik denk dat in onze kring president Trump hoog scoort: een liegende, platte, racistische, vrouwen minachtende braller, wie het grote graaien

tot tweede natuur is geworden. Hèhè, dat lucht op, bevriend staatshoofd of niet. Heerlijk om eens flink op hem af te geven. Ik geloof serieus dat we blij mogen zijn dat de Derde Wereldoorlog nog niet is uitgebroken. En ik kijk met stijgende verbazing naar polls die uitwijzen dat hij in eigen kring onverminderd populair is. Wat speelt daar, dat zijn kiezers zich er niets van aantrekken dat hij de stelselmatig de instituties ondergraaft die aan de basis van de hele democratie liggen, als de pers, de onafhankelijke rechtspraak, de controlemechanismes van het parlement?

Maar ook dichterbij huis kunnen we moeiteloos aanwijzen wie onze vijand is. Ik hoef ze niet bij name te noemen, Nederlandse partijen en hun leiders vol. Wij zijn in hun ogen vermoedelijk foute elite of 'linkse gekkies', wij zien alleen maar xenofobie en moslimhaat, nostalgie naar een nooit bestaand hebbend verleden en schijnoplossingen voor reële problemen. Voor al zulke politici, hier en in allerlei buitenland, geldt dat ze hun electoraat activeren door een groep van buiten aan te wijzen als de vijand. Het hebben van een vijand is de zekerste manier om een gemeenschap te smeden.

Die vijand moet als een bedreiging neergezet worden, zodat iedereen zich verenigt, zich een eenheid voelt waar de 'vijand', de ander ver vandaan moet worden gehouden. Een stap verder is: die ander van zijn menszijn te ontdoen, als onmenselijk voor te stellen. Dan kan er een dynamiek op gang komen die niet zomaar meer te stoppen is. Door de veronderstelde vijand tot ander te maken, te ontmenselijken, kunnen er maatregelen genomen worden die zich normaliter moeilijk laten verenigen met het begrip beschaving. Kinderen van ouders scheiden en apart opsluiten, zoals Amerika doet met illegale gastarbeiders, hulpverlening aan vluchtelingen verbieden voor Orbans Hongarije, en ga zo maar door. Ontrecht die in het ergste geval tot grootschalige moord en doodslag leidt, zoals op de Joden in nazi-Duitsland, en de Tutsi's in Rwanda

Natuurlijk willen die Nederlandse politici geen moord en doodslag, en naar ik mag hopen ook de Amerikaanse president niet. Maar 'minder, minder, minder' van wie zij als hun vijand zien wel. En wijzelf doen natuurlijk ook: nee, hun kop hoeft er niet af, maar graag minder PVV'ers en Baudet-aanhangers, en in één moeite door minder neoliberalen, of wie onze politieke vijanden maar zijn. Daarvoor zijn het immers je vijanden. En ook wij zijn gauw geneigd ze tot ander te maken in plaats van te proberen ons in hen te verplaatsen, te luisteren, proberen te begrijpen, te zien wat hen beweegt, wat voor onvrede, teleurstelling, frustraties, dromen en angsten vooral. De spottend bedoelde benaming 'Gutmenschen' of 'deugmenschen' mogen wij misschien als eretitel beschouwen, het is maar zelden dat de welwillende houding van de 'deugmens' zich ook uitstrekt tot wie het apert met ons oneens is.

Kom ik dan toch bij die houding van Jezus uit, de vijandsliefde, bij de softe benadering van het nieuwe testament? Is er niet zoiets als het kwaad dat bestreden moet worden, is er geen profetisch spreken dat dat kwaad aanwijst waar het zich in mensen manifesteert? Moet Amalek dan maar voortbestaan, Amalek dat Israël de weg versperde toen het de slavernij wilde ontkomen? Hadden de nazi's niet vernietigd moeten worden? Het zijn retorische vragen: natuúrljik moet het kwaad bestreden worden, of het nu Amalek, IS of nationaalsocialisme heet. Maar we zouden er goed aan doen steeds opnieuw ook onszelf te onderzoeken op vijandsbeelden die misschien een vertekende werkelijkheid geven, te beseffen dat ook wijzelf geneigd zijn mensen makkelijk weg te zetten in een of ander frame. Dat lijkt me de diepere zin van die zo moeilijk in praktijk te brengen richtlijnen van Jezus in de Bergrede, niet alleen die van de andere wang, maar ook het vrijwillig verder meegaan dan waar je vijand je toe dwingt, en het niet alleen je onderkleed maar ook je mantel te geven aan wie zijn schuld komt opeisen. Zo breng je je vijand ertoe jou niet als zijn vijand te zien, en omgekeerd gebeurt hetzelfde, je krijgt er misschien oog voor dat hij niet louter een vijand is.

Dat doorbreken van vaste vijandsbeelden en bijna automatische patronen, misschien is Jezus daar wel opgekomen door een ander verhaal uit de Joodse Schrift, in het tweede boek Koningen. Als de koning van Israël er met hemelse hulp in geslaagd is de legermacht van Aram, ook al zo'n ervvijand, gevangen te nemen, vraagt hij de profeet Elisa of hij hen allemaal zal doden, zegt Elisa hem dat niet te doen en hen in plaats daarvan te eten te geven. Hij bereidt hen een

overvloedige maaltijd, 'en toen zij hadden gegeten en gedronken, stuurde hij hen terug naar hun heer. Van toen af deden de benden van Aram geen invallen meer in Israël.' (2 Kon. 6: 23)

Ook dat was profetisch spreken. Elisa leert ons een stapje terug te doen van onze boosheid en verontwaardiging (hoe terecht die ook mogen zijn), ons niet te wentelen in ons eigen gelijk, en de tegenstander in de eerste plaats als mens zien, als iemand met dezelfde behoeftes en verlangens als wijzelf. Dat helpt het grote kwaad niet voorgoed de wereld uit en helaas ook niet alle kleinere conflicten. Makkelijke oplossingen zijn nu eenmaal niet vaak voorhanden. Maar oog hebben voor wat je tegenstander met je deelt, hem of haar niet als onmens weg te zetten, kan een basis geven, het begin zijn van een weg naar vrede. Het kan een nieuwe tijd, een nieuwe aarde een beetje dichterbij brengen.